

УДК 343.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2022.18.30>

Абламський С.Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової діяльності
та захисту інтелектуальної власності
Харківський національний університет внутрішніх справ
e-mail: ablamu4@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>*

Конюшенко Я.Ю.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4988-0793>
e-mail: vizirmasha@i.ua*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЕКОНОМІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Постановка проблеми. Останніми роками в усьому світі спостерігається загострення проблем протидії економічній злочинності, оскільки саме від цього фактору залежить економічна стабільність і розвиток країни. На сучасному етапі економіка України характеризується низьким рівнем економічної безпеки через затримку вступу до Європейського Союзу. Основна причина полягає в тому, що для забезпечення економічної безпеки національні уряди повинні запобігати, забороняти або обмежувати діяльність суб'єктів господарювання, які можуть порушувати цю безпеку [1, с. 174]. Злочини, які пов'язані з економікою, являють собою негативний фактор для розвитку держави. Злочинні діяння у сфері економіки сьогодні здійснюються складними та витонченими способами, у зв'язку з чим існує необхідність у підвищенні обізнаності та професіоналізму знань в економічній сфері слідчих та працівників поліції [2, с. 4].

Протидія та розслідування економічних кримінальних правопорушень, безумовно, є найбільш складними, адже зазвичай їх учинення пов'язано з незаконними діями високо-

посадовців, залученням корпорацій, а також учиненням супутніх злочинів у сфері господарської діяльності, корупційних правопорушень тощо. Тому на сьогодні одним з актуальних питань криміналістики та кримінального процесу є виокремлення та надання характеристики особливостям доказування економічних кримінальних правопорушень.

Метою статті є дослідження особливостей доказування економічних кримінальних правопорушень. З урахуванням поставленої мети основним завданням є виокремлення та розгляд особливостей доказування економічних кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Різні аспекти доказування вчинення того чи іншого виду кримінальних правопорушень, у томі числі економічних, постійно стають предметом жвавої дискусії як серед науковців, так і серед практичних працівників. Процес доказування завжди був і залишається «серцевиною» науки кримінального процесу та криміналістики, оскільки кримінальна процесуальна діяльність має пізнавальний, інтелектуальний характер. І, як відмітила

Ю. А. Комісарчук, доказування є не що інше, як пізнання істини у кримінальному провадженні, а саме встановлення події злочину, винуватості або невинуватості особи, обставин, які впливають на ступінь і характер відповідальності, тощо. Тому пізнання є складним процесом, яке охоплює збирання і перевірку доказів, за допомогою яких встановлюються необхідні факти, і таким чином з'ясовуються всі обставини справи [3, с. 339]. До цього варто додати, що саме від такої діяльності слідчого, детектива, прокурора залежить правильне прийняття відповідного процесуального рішення та виконання всього комплексу процесуальних дій, передбачених законом. У цьому питанні слід погодитися та підтримати точку зору І. А. Младшевої та І. І. Татарина, які зазначають, що як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором лише шляхом кримінального процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення [4, с. 69]. Отже, важливе значення під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень має встановлення предмета і меж доказування.

Процес розслідування економічних злочинів може бути ускладнений такими проблемами: злочини вчиняються декількома особами, оскільки економічні злочини за своїм характером мають чітко продуманий план дій; обов'язкова наявність інтелектуального елементу вчиненого діяння; епізодів злочинної діяльності може бути декілька тощо [5, с. 325]. З іншого боку, як відмітив О. В. Баганець, ані в законодавстві, ані під час формування статистичної звітності керівниками органів досудового розслідування та прокуратури так і не було визначено, які ж конкретні кримінальні правопорушення тепер належать саме до категорії виявлених у сфері економіки [6]. У цьому контексті О. В. Пчеліна відмітила, що

дуже часто для позначення економічних злочинів у науковій літературі використовуються такі терміни, як «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини економічної спрямованості», «злочини у сфері економічних відносин», «злочини в господарській сфері», «злочини у сфері бізнесу чи підприємництва», «фінансові злочини» тощо. Це свідчить про існування багатозначного тлумачення сутності економічних злочинів, що заважає як у практичній діяльності, так і в наукових дослідженнях [7, с. 138]. Наведені твердження свідчать також про складність досліджуваного питання, адже, дійсно, до економічних кримінальних правопорушень належать кримінальні правопорушення у фінансово-кредитній сфері, службові злочини, у сфері страхування, ухилення від сплати податків, господарські злочини тощо.

Під час розслідування кожного окремого кримінального правопорушення основними завданнями є встановлення та дослідження всіх обставин справи, які є необхідними для того, щоб ухвалити обґрунтоване рішення у кримінальному провадженні. У законодавстві, на жаль, не закріплено такого поняття, як «предмет доказування», однак у ст. 91 КПК України передбачено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [8, с. 165]. Дійсно, у ст. 91 КПК України законодавець передбачив обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а у ст. 92 КПК України закріпив, що обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91, покладається на слідчого, прокурора.

Слід відмітити, що з урахуванням реалій сьогодення ч. 1 ст. 91 КПК України (в якій безпосередньо визначені обставини, що підлягають доказуванню) у 2013 р. була доповнена новими пунктами. Перші зміни стосувалися включення до переліку обставин таких, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (викорис-

товувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Наступне доповнення стосувалося включення обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

У кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень, на наш погляд, слідчий, прокурор має нерозривно спиратися на три взаємопов'язані аспекти.

По-перше, інтелектуальний аспект, який полягає в розумовій діяльності щодо сприйняття і можливого максимального відтворення фактів та обставин учинення кримінального правопорушення. Як уже відмічалось, процес доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних правопорушень має складний характер, тому задля повного проведення розслідування слідчому, прокурору доцільно проаналізувати наявну інформацію, яка має значення для кримінального провадження, і вже на цій основі визначити план проведення першочергових дій.

По-друге, матеріальний аспект, який полягає в аналізі відповідного складу кримінального правопорушення та його віднесенні до економічних.

По-третє, процесуальний аспект, реалізація якого відбувається з урахуванням розслідування конкретного виду економічного кримінального правопорушення та наявної інформації, яка потребує перевірки або встановлення. У цьому ракурсі також важливе значення має коло обставин, які потрібно встановити чи перевірити достовірність вже існуючих доказів. Означене здійснюється за допомогою передбачених у КПК України процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів.

Наведені нами аспекти не є статистичними, адже вони залежать від предмета доказування, тобто встановлення кола тих обставин, які підлягають доказуванню під час кваліфікації відповідного економічного кримінального правопорушення. Зокрема, крім обставин, визначених ст. 91 КПК України, слідчому, прокурору необхідно встановити елементи конкретного складу кримінального правопорушення, який згідно з Особливою частиною КК України належить до економічного кримінального правопорушення. В цьому і полягають особливості доказування економічних кримінальних правопорушень, під час чого слідчому, прокурору необхідно проаналізувати і зробити логічні висновки щодо наявної інформації, яка пов'язана з учиненням економічного кримінального правопорушення. Відтак у контексті наведеного особливо важливим питанням є забезпечення збирання, перевірки й оцінки належної та достовірної інформації, яка дасть змогу слідчому, прокурору зробити висновок про достатність встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Тут йдеться про межі доказування, які хоча й здебільшого є абстрактним поняттям, але мають вельми важливе значення на практиці, адже є своєрідним запобіжником від можливих проявів зловживання щодо збирання доказів, що жодним чином не стосуються предмета доказування. Водночас, як відмічає О. С. Старенький, звуження меж доказування призводить до того, що окремі обставини кримінального провадження недостатньо або не повною мірою досліджуються, що не дозволяє повно та неупереджено розслідувати кримінальне провадження, а також прийняти законне й обґрунтоване процесуальне рішення. При цьому необґрунтоване розширення меж доказування призводить до затягування досудового розслідування [9, с. 6–7].

Особливого значення наведені аспекти мають на стадії досудового розслідування, оскільки від зібраних слідчим, прокурором доказів залежить обґрунтованість прийняття

рішень щодо проведення подальшого комплексу слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та застосування заходів кримінального провадження. Необхідно враховувати й те, що проведення окремих процесуальних дій можливо лише на підставі ухвали слідчого судді. Зважаючи на специфіку вчинення економічних кримінальних правопорушень, під час їх розслідування невід'ємною процесуальною дією є обшук, що проводиться лише на підставі ухвали слідчого судді. Згідно з вимогами ст. 234 КПК України у клопотанні слідчого, яке має бути погоджено з прокурором, повинні міститися відповідні відомості й обґрунтованість того, що обшук є найбільш доцільним та ефективним способом знайти і вилучити речі та документи, які мають значення для досудового розслідування, встановити місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи.

Викладене дає нам змогу зрозуміти, що межі доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень є ширшими, ніж предмет доказування. Це, у свою чергу, дає можливість говорити про те, що предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень умовно можна розділи на два види.

1. *Загальний*, тобто це визначені ст. 91 КПК України обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Визначене у цій статті коло обставин, що підлягають доказуванню, є загальним, а вже відповідно до кваліфікації розслідуваного виду кримінального правопорушення слідчий, прокурор має визначитися зі спеціальними обставинами, що підлягатимуть доказуванню. Стосовно цього вченими небезпідставно наголошується на тому, що визначені в законодавстві обставини є загальноорієнтованими, тому потребують індивідуалізації, що обов'язково здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню [10, с. 49;

11, с. 109], тобто йдеться про необхідність розширення таких обставин. Це дає змогу говорити про доцільність виділення спеціальних обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

2. *Спеціальний*. У цьому контексті специфічність обставин, що підлягають доказуванню, визначається на підставі конкретного складу економічного кримінального правопорушення, визначеного Особливою частиною КК України. Тобто можна стверджувати, що одним з етапів кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень є діяльність слідчого, прокурора із визначення спеціальних обставин, що підлягають доказуванню. Наприклад, одержавши повідомлення, заяву чи самостійно виявивши з будь-якого джерела обставини, що свідчать про вчинення злочину, передбаченого ст. 212-1 КК України, слідчий, прокурор повинен з'ясувати такі відомості: період учинення злочину (такий злочин є продовжуваним); вид несплаченого страхового внеску (внесків); загальний розмір (суму) несплачених коштів (без урахування розміру штрафних санкцій, оскільки під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 212-1 КК України, останній не береться до уваги); особу (осіб), яка (які) ухилилася від сплати страхового внеску (внесків) і розмір (суму) несплачених нею коштів (пам'ятаючи, що за вчинення злочину, передбаченого ст. 212-1 КК України, притягнення особи до кримінальної відповідальності можливе, якщо її умисні діяння призвели до фактичного ненадходження до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування коштів у значних розмірах); спосіб ухилення від сплати страхового внеску (внесків); обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину (до таких обставин належать кваліфікуючі ознаки вчиненого кримінального правопорушення); перелік майна та розмір (суму) коштів, які підлягають арешту у зв'язку з учиненим кримінального правопорушення [12, с. 124].

Під час збирання доказової бази щодо кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності важливе значення мають різного роду документи, зокрема: а) документи, які визначають економічну структуру і організаційно-правовий статус підприємства, а також стан фінансового контролю (свідоцтво про реєстрацію підприємства, статут підприємства, заснована угода, реєстр акціонерів, протоколи загальних зборів акціонерів тощо); б) документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності (ліцензії, патенти, договори про укладення угод (купівлі-продажу, позички, про виконання робіт), проектно-кошторисна документація); в) документи бухгалтерського обліку і звітності (документи первинного обліку (рахунки, накладні тощо, які фіксують окремі економічні операції), бухгалтерські рахунки, бухгалтерський баланс (зведені дані бухгалтерського обліку за квартал, півріччя, рік); г) документи статистичного обліку і звітності (висвітлюється кількісна характеристика окремих сторін діяльності підприємства упродовж певного часового проміжку) [2, с. 33–34].

Отже, тактичні завдання розслідування економічних злочинів формулюються з урахуванням особливостей предмета доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини, обумовлених механізмом учинення злочинів зазначеної категорії. Серед основних особливостей механізму економічних злочинів, що обумовлюють специфічність предмета доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, потрібно виділити: використання статусу й атрибутів підприємств; надання кримінальним правопорушенням вигляду господарських правопорушень; учинення кримінальних правопорушень групою осіб з розподіленням функцій. Основною особливістю предмета доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини є те, що одночасному доказуванню підлягає сукупність (комплекс) злочинів, а не кожний злочин окремо [13, с. 205–206].

Як звернули увагу А. Юрченко та І. Рачок, важливу роль у встановленні факту вчинення

економічних злочинів відіграє оперативна інформація, що отримується в ході проведення оперативними працівниками оперативно-розшукових заходів. Як правило, оперативна інформація містить відомості не лише про факти групових злочинів та осіб, які їх учинили, а й про потерпілих, свідків і всіх тих, хто причетний до скоєння злочину. При цьому можуть існувати дві ситуації. В одному випадку про вчинення злочину стає відомо до моменту внесення відомостей до ЄРДР, в іншому оперативна інформація надходить під час досудового розслідування в результаті здійснення оперативно-розшукових заходів [14, с. 275]. Щодо останнього випадку, то слід акцентувати увагу на відмінності оперативно-розшукових заходів від негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України одним зі способів (шляхів) збирання стороною обвинувачення доказів є проведення НС(Р)Д. Стосовно ж матеріалів ОРЗ, то вони можуть бути визнані документом у кримінальному провадженні за умов відповідності ст. 99 КПК України та дотримання вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Суб'єктами проведення ОРЗ є лише спеціально уповноважені оперативні підрозділи, а НС(Р)Д мають право проводити слідчий, дізнавач, прокурор або за їх письмовим дорученням працівники оперативних підрозділів (ст. 40 КПК України). Важливе значення мають також часові межі їх проведення, зокрема: ОРЗ – виключно до внесення відомостей до ЄРДР; НС(Р)Д – лише у межах розпочатого досудового розслідування. Звернемо увагу на мету проведення: ОРЗ проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а НСРД направлені на збирання (отримання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні [15]. Наведене має вельми важливе значення, адже впливає на визначення зібраних доказів допустимими.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити певні узагальнюючі висновки. По-перше, з урахуванням конкретного

складу економічного кримінального правопорушення предмет доказування може бути розширений, при цьому зібрані докази неодмінно повинні мати значення для кримінального провадження. По-друге, під час розслідування економічних кримінальних правопорушень мають значення як визначені у ст. 91 КПК України обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, так і ті, що підлягають додатковому з'ясуванню з урахуванням кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення. По-третє, необхідно враховувати диференціацію обставин,

що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зокрема залежно від конкретного складу кримінального правопорушення. У цьому разі у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень доцільно говорити про загальні та спеціальні обставини, що підлягають доказуванню. По-четверте, ефективність і повнота процесу доказування в досліджуваній категорії кримінальних проваджень можливі за умови володіння слідчим, прокурором знань у банківській сфері, оподаткуванні, страхуванні, бухгалтерській сфері тощо.

Анотація

Статтю присвячено вивченню особливостей доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень. Акцентовано увагу, що розслідування економічних кримінальних правопорушень є найбільш складним, оскільки зазвичай їх учинення пов'язано з незаконними діями високопосадовців, залученням корпорацій, а також учиненням супутніх злочинів у сфері господарської діяльності, корупційних правопорушень тощо. Важливе значення під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень має встановлення предмета і меж доказування. Визначено, що під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних проваджень слідчий, прокурор має нерозривно спиратися на три взаємопов'язані аспекти: інтелектуальний (пізнавальний), матеріальний та процесуальний. Наведені аспекти не є статистичними, адже залежать від предмета доказування, тобто встановлення кола тих обставин, які підлягають доказуванню під час кваліфікації відповідного економічного кримінального правопорушення. Констатовано, що межі доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень є ширшими, ніж предмет доказування. З урахуванням особливостей предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень виділено загальні та спеціальні обставини, що підлягають доказуванню в цій категорії кримінальних проваджень. Загальний предмет доказування визначений у ст. 91 КПК України. Спеціальні обставини, що підлягають доказуванню, визначаються на підставі конкретного складу економічного кримінального правопорушення, визначеного Особливою частиною КК України. Саме тому ефективність і повнота процесу доказування в досліджуваній категорії кримінальних провадження можливі за умови володіння слідчим, прокурором знань у банківській сфері, оподаткуванні, страхуванні, бухгалтерській сфері тощо.

Ключові слова: доказування, предмет доказування, економічні кримінальні правопорушення, обставини, що підлягають доказуванню.

Ablamskyi S.Ye., Koniushenko Ya.Yu. Peculiarities of proof in criminal proceedings on economic criminal offenses

The article is devoted to the study of peculiarities of proof in criminal proceedings regarding economic criminal offenses. Attention has been drawn to the fact that the investigation of economic criminal offenses is the most difficult since their commission is usually related to the illegal actions of high-ranking officials, the involvement of corporations, as well as the commission of related crimes in the field of economic activity, corruption offenses and others. Establishing the subject matter and limits

of proof has a great importance during the pre-trial investigation in criminal proceedings regarding peculiarities of proof in criminal proceedings on economic criminal offenses. It has been determined that during the investigation of the studied category of criminal proceedings, the investigator or prosecutor should inextricably rely on three interrelated aspects: intellectual (cognitive), material and procedural. The above aspects are not statistical, because they depend on the subject of proof that is, establishing the range of circumstances which are subject to proof when qualifying the corresponding economic criminal offense. It has been stated the scope of proof in criminal proceedings regarding economic criminal offenses are wider than the subject of proof. Taking into account the peculiarities of the subject of proof in criminal proceedings regarding economic criminal offenses it has been distinguished the general and special circumstances that are subject to proof in this category of criminal proceedings. The general subject of proof is defined in Art. 91 of the CPC of Ukraine. The special circumstances to be proven are determined based on the specific composition of the economic criminal offense defined in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. That is why the effectiveness and completeness of the proof process in the studied categories of criminal proceedings is possible provided that the investigator, the prosecutor, has acquired the knowledge in banking, taxation, insurance, accounting, etc.

Key words: proof, subject of proof, economic criminal offenses, circumstances subject to be proven.

Список використаних джерел

1. Mohilevskiy L., Fursa V., Sievidova L., Komziuk M., Khloponina-Gnatenko O., Pidkopai D. Ensuring the economic security of Ukraine in the aspect of the association agreement between the EU. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10, No. 2. Pp. 171–186. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n2p171>.
2. Дії працівників поліції у разі виявлення економічних злочинів : метод. рек. / О. М. Кубецька, В. О. Лазарєв, О. В. Неклеса та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 76 с.
3. Комісарчук Ю. А. Поняття та зміст кримінально-процесуального доказування. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 333–343.
4. Младшева І. А., Татарин І. І. Проблеми доказування під час досудового розслідування. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. учасників наук.-практ. семінару (м. Львів, 30 листоп. 2018 р.) / упоряд. А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 59–62.
5. Часова Т. О. Особливості доказування економічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 324–328. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.56>.
6. Баганець О. В. Стан та проблеми протидії економічній злочинності на території України в 2020 році. *Naspravdi.Today* : сайт. 26.09.2021. URL: <https://naspravdi.today/uk/2021/09/26/stan-ta-problemy-protydii-ekonomichniy-zlochynnosti-na-terytorii-ukrainy-v-2020-rotsi/>
7. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 137–145.
8. Тригуб О. В., Долгополов А. М. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях в аграрному секторі економіки. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-18>.
9. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 1 (9). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_17

10. Фаринник В. І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України : метод. рек.. Харків : Фактор, 2013. 96 с.
11. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 108–112. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/32.pdf
12. Чигрина Г. Л. Докази і доказування обставин вчинення злочинів, пов'язаних з ухиленням від сплати страхових внесків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44, т. 2. С. 123–127.
13. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37). С. 205–208.
14. Юрченко А., Рачок І. Проблемні питання встановлення факту вчинення економічних злочинів організованими групами. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 272–277. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.47>.
15. Абламська В. В., Абламський С. Є. Відмінність негласних слідчих (розшукових) дій від оперативно-розшукових заходів. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 36–39.